

on-BOM

2016. május | A Bolyai Önképző Műhely lapja | 5. évfolyam, 8. szám

AFRIKAANS

2. oldal

CSIBEFIÚ

4. oldal

SZIMFÓNIÁK HARCA

9. oldal

SZÜLETÉSNAPOSOK

5. oldal

VADEMECUM

11. oldal

Afrikaans

Egy nyelv születése

Hollandiában megismerkedtem egy lánnyal, beszélgettünk is jó öt perccel, mire kiderült, hogy sosem tanult – és elmondása szerint nem is beszél – hollandul. Én pedig csak pislogtam nagyokat, hogy hát akkor mi most milyen nyelven is kommunikáltunk? Mert-hogy én hollandul, az hótziher. A lány anyanyelve afrikaans volt, ezért különösebb megerőltetés nélkül beszélte a hollandot, vagy legalábbis a kettőnek a keverékét, ami nekem „laikusként” nem tűnt fel.

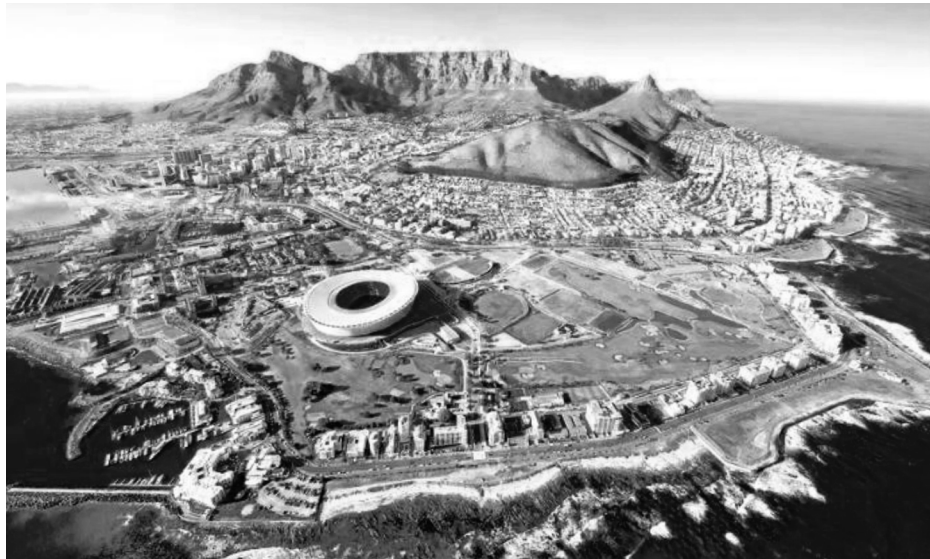
Ekkor néztem utána az afrikaansnak, és jöttem rá, hogy ha hallás alapján nem is értem meg mindig, de olvasni folyékonyan tudok ezen a nyelven. Ez azért lehetséges, mert az afrikaans, vagy ahogyan korábban nevezték, búr vagy fokföldi holland, a nyugati germán nyelvekhez tartozó, hollandból önállósodott nyelv. Egy 2011-es felmérés szerint körülbelül 7,1 millió ember anyanyelve, és további 9,5 millió ember beszéli második vagy harmadik nyelvként. Hivatalos nyelv a Dél-afrikai Köztársaságban, Namíbiában és Zimbabweban.

Az afrikaans története 1652. április 6-án kezdődött, amikor Jan van Riebeeck, a Kelet-Indiai Társaság kereskedője kikötött Fokföldön (ekkor lett Kaapstad, majd később Cape Town), és holland gyarmatnak nyilván-

nította azt. Ekkoriban természetesen a gyarmatosítók nyelvét, a hollandot beszélték.

A 17-18. században tömegestül érkeztek Dél-Afrikába a németalföldi parasztok, a búrok (holland *boer* 'paraszt', ejtsd: búr), akik különböző holland nyelvjárásokat beszéltek. Habár Hollandia kicsi ország, az északon lakó frízeket (önálló nyelv) vagy a ma már Belgiumhoz tartozó nyugati-flamand nyelvjárásokat az ország más részén nem értik. Ezt a nyelvi kavalkádót tovább színesítette a francia és német telepések érkezése, valamint a már ott élő bennszülöttek, akik nem beszéltek európai nyelveket. 1795-ben lett Fokföld angol gyarmat. Ekkor körülbelül tizenkétezer fehér, afrikaanst beszélő paraszt indult útnak a kontinens belseje felé, hogy új lakhelyet keressen magának.

A történelmi áttekintés után nézzük meg, hogyan vált önálló nyelvvé az afrikaans. Amikor a fent leírt bábeli zűrzavar kialakult Fokföldön, kellett egy közvetítő nyelv, azaz egy lingua franca (Európa középkori lingua francája a latin volt, ma az angol). Mivel egyáltalán nem akadt közös nyelv, kialakult egy holland alapú *pidzsin*. Pidzsinnek nevezzük azt a nyelvet, ami senkinek sem az anyanyelve, egyszerű, sem a szókin- cse, sem a nyelvtani rendszere nem tel-

jes, és ami kifejezetten azért jön létre, hogy betöltse a lingua franca szerepét, általában kereskedelmi szituációkban.

A gyarmatokon gyermekek születnek, akiknek szép lassan a pidzsin válik az anyanyelvévé. A pidzsin szókinccse ilyenkor kibővül, teljessé válik (az afrikaans szókinccse szinte teljesen megegyezik a hollandéval), ám a nyelvtani rendszer továbbra sem lesz komplex. Ilyenkor már nem pidzsin, hanem *kreol* nyelvről beszélünk. Szokott lenni egy átmeneti állapot, amikor ugyanaz a nyelv pidzsin és kreol formájában is létezik.

Az afrikaans kreol, esetleg kreolizált nyelv. A nyelvészek nem értenek ebben egyet, ugyanis az afrikaans nyelvtana teljes. Ugyan jóval egyszerűbb a hollandénál (pl. nem ismer grammatikai nemeket), mégis teljes ragozási paradigmákat tartalmaz.

Milyen nyelvészeti kritériumoknak kell megfelelnie egy nyelvváltozatnak ahhoz, hogy nyelvjárásból önálló nyelvvé váljon? Semmilyennek, ez ugyanis tisztán nyelvpolitika. Többek között olyan szempontokat szoktak figyelembe venni, mint hogy az adott nyelvváltozatnak van-e írásbelisége, van-e saját, valamilyen akadémia által szabályozott helyesírása, vannak-e tankönyvei, vannak-e médiumai.

Az afrikaans mindezeknek megfelel: 1862-ben adták ki az első tankönyvüket, 1875-ben pedig egy olyan könyvet, ami egyben volt szótár és nyelvtan. Ezzel létrejött az afrikaans irodalmi nyelv, amit a Dél-afrikai Nyelvi, Irodalmi és Művészeti Akadémia szabályoz.

Csibefiú

Könyvajánló

A Magyarországon méltatlanul ismeretlen holland irodalmi kánonból következik most egy kortárs remekmű, melyet a cikk szerzője nagy lelkesedéssel ajánl minden olvasni szerető társának. – *a szerk.*

A *Csibefiú* (*Kippenjongen*) kötelező olvasmányként került először a kezembe, később már szórakozásból olvastam újra és újra. Szeretném röviden bemutatni ezt a regényt, hogy ti is kedvet kapjatok hozzá, és titeket is elvárásolhasson a holland irodalom.

A szerző, Gerard van Emmerik 1955-ben született Apeldoornban, Hollandiában. Nem csak regényeket, hanem novellákat is ír. A *Csibefiú* az ötödik regénye, és – sajnos – az egyetlen, ami magyarul is olvasható. Eredeti nyelven 2011-ben jelent meg.

Család-, valamint lélektani regénynek szokták titulálni. A könyvben fellelt idő körülbelül negyven év, ezalatt három generációt ismerhetünk meg. A terjedelmes családregegyektől eltér abban, hogy egy kiscsaládot mutat be: testvérek nélküli gyerekekből lesznek a szülők, és nekik is csak egy gyermekük lesz.

A középpontban a második generáció, Lucas és Noor áll. Lucas-t mint agresszív, buta, már-már gyermeken együgyű embert ismerjük meg, aki nem tud mit kezdeni hatalmas

termetével és erejével. A szülei sosem szerették, a regény elején csak azért ajándékozzák meg egy csirkefarmmal és negyven csirkével, hogy szabaduljanak tőle. Lucas hamarosan megismeri a jóval fiatalabb, szintén borzalmas szülőkkel rendelkező Noort, majd egybekelnek.

Húszévesi házasság után a család végre kibővül: megszületik Jimmy. A kései gyerek összeroppantja a család kényes egyensúlyát – már ha ez az egyensúly létezett valaha –, és hatalmas kihívás elé állítja a szülőket: tudnak-e jobbak lenni? Képes-e két lelkileg sérült, borzalmas családi mintákkal rendelkező ember felnevelni egy kisfiút?

A történet bonyolult szerkesztésű: visszatérő motívumok és folyton ismétlődő viselkedési minták kusza hálóját kell felfejtenie az olvasónak. Ám a feladat nem reménytelen, a regény mellőzi azokat a technikákat, amelyekkel a posztmodern összezavar.

A mű a család életén keresztül ugyesen kalauzol el bennünket a 20. század történelmében is: a második világháború, valamint a Kanadába történő tömeges kivándorlás eseményeiben.

Rákóczi Adrienn

Születésnapos költők

A tavasz

A tavasz rózsás kebelét kitárva,
Száll alá langyos levegőn mezőnkre.
Balzsamos fürtjén Zephyrek repesnek,
S illatot isznak.
Alkotó aethert lehel a világra,
Mellyre a zárt föld kipihenve ébred;
Számptalan létek lekötött csirái
S magvai kelnek.
Flóra zsenjét nyújt mosolyogva néki.
Nyomdokin rózsák s violák fakadnak,
A vidám Tréfák, Örömek, Szerelmek
Lejtnek utána.
Én is üdvezlő dalomat kiöntöm,
S egy virágbimbót tűzök, édes Emmim,
Gyenge melledhez: valamint te, olly szép,
S mint mi, mulandó!

Schiller

A legföbbre akarsz törekedni hatalmas erőddel?
A legszélsőbbet ne tekintsed azonba' tetőnek,
Mert tetejére, középpontjára középut emelhet.

Berzsenyi Dániel
(1776. május 7. – 1836. február 24.)

Szerelem az életben

I

Szobára szobát,
Fölhajtom mind
Utánad a házat!
... Ne félj, szívem, egyszer megleled őt még,
És nemcsak a függönyön lépte szellőjét,
És nemcsak fekhelye illatát,
Vagy fodra tükörből vissza ha int
S ujját virággal ekózza a váza!

II

De hervad a nap –
Előre még!
– S ajtóra jön ajtó...
Ó, végig ezer benyilót és termet!...

Hiába! kilép, mire én ott termek
S hajszolva – ki bánja? – megy kárba a nap.
Már este van és még hány menedék!
Milyen szobasor! hány rejtekes alkóv!

(Babits Mihály fordítása)

Élet a szerelemben

Menekvés?

Tőlem?

Mit ér?!
Míg én vagyok én s te vagy te; míg

Ketten vagyunk a világban, én

A szerelmes és te a kőkemény.
Egyik üldöz, a másik fut s búvik.

Már félek, az életem kudarc.

Valóban, mint egy végzet, olyan;

És bárhogy igyekszem hasztalan;
De mi kár, ha vesztes e földi harc?

Csak torna ez, ideget edzeni!

Szárátsd fel könnyed, ugorj, kacagj,

Ha elestél, újra kezdeni:

E hajsza az Élet, ennyi csak!

Még egyszer villantson szeme rám

Egy sugarat ebbe a ködbe, s én

Ha összedől remény-palotám,

Újra épitem! bár szökevény

Örökké s

Hűtlen

A Cél!

(Babits Mihály fordítása)

Robert Browning
(1812. május 7. – 1889. december 12.)

A tavasz jelei

Nem nézem én az ibolyát
Kakukra én nem hallgatok,
S nem jóslom ebből a tavaszt,
– Ez már igen kopott dolog.
Falunkban a zsidógyerek
Rongykérő sípja hangozik,
Ez legbizonyosabb jele,
Hogy az idő tavaszodik.
Nem szedek én kikericset,
A gólyákat sem bámulom,
Én a tavaszt egészen új
Költői pontról jósolom.
Fölöstökömre a biró
Már nem pálinkát, bort iszik,
Ez legbizonyosabb jele,
Hogy az idő tavaszodik.
Fecskékre és a zöld mező
Virágira nem ügyelek,
A legelőre kimenő
Tehéncsordának nem hiszek.
Itáliából a goróf
Magyar honába költözik:
Ez legbizonyosabb jele,
Hogy nálunk is tavaszodik.

Vajda János

(1827. május 7. – 1897. január 18.)

A zsiráfapa

A kizsiráf apja így szól:
„Gyerek, ahogy nézem
tested, szeretetem elszáll,
s majd megöl a szégyen.
Elöl órjás nyurga,
hátról meg kurta;
jáрни-kelni hogy tud
ilyen furcsa forma?”
A gyerek meg: „Magadra
próbálj papa nézni
hogy anyukám miért szeret,
ésszel fel nem érni.”

(Bangha Imre fordítása)

Tizenkét óra

Anyám, most már unom a könyveket. Kora reggel óta tanulok.
„Még csak tizenkét óra van” – mondod. Rendben van, lehet,
hogy valóban korán van: de miért nem érzed úgy te is egyszer,
hogy délután van, noha az óra csak tizenkettőt mutat?
Én könnyűszerrel elképzelem, hogy a nap ebben a percben vesz
búcsút a rizsföldek felett, és a folyóparton illatos füveket gyűjt
vacsorájához az öreg halászasszony.
Csak a szememet kell behunyni, és arra gondolok, hogy a madar-
fa alatt megnőnek az árnyak, és fénylő, fekete vizet ringat a patak.
Ha tizenkét óra el tud jönni éjjel – az éjjel miért nem jön el, ha
tizenkettőt kondítanak?

(Kopácsy Margit fordítása)

Rabindranáth Tagore
(1860. május 7. – 1941. augusztus 7.)

Szimfóniák harca

Május 7-e több okból is eszünkbe juttathatja Beethovent – sőt akár Beethoven-koncertsorozatot is megtekinthetünk a napokban.

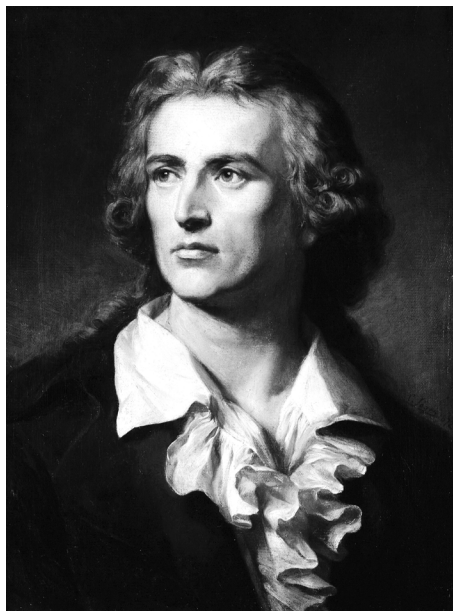
1800. május 7-én ugyanis Ludwig van Beethoven koncertet adott Budán, a mai Várszínházban. A nevezetes alkalom emlékére a Vár 2000 óta minden májusban Beethoven-napokat rendez, idén május 5–8. között.

A martonvásári Brunszvik-családot egy évvel korábban ismerte meg Bécsben; a közismert barátság többször visszahozta Magyarországra a későbbiekben is. A Brunszvik-nővérek zeneórák miatt keresték fel Bécsben, így találkozott bátyjukkal, aki egyik legközelebbi barátjává vált. A martonvásári kastélyban ma is őrznek Beethovenhez kötődő tárgyakat, történeteket, többek között egy zon-

gorát, amin feltehetően játszott olykor. Érdeemes meglátogatni egyszer a birtokot egy szép vasárnap délután, gyönyörű a parkja; de benézhetünk az óvodamúzeumba is, mely Brunszvik Teréz, „a kiseddóvás anyja” nevéhez fűződik. Nincs messze Budapesttől, a Velencei-tó felé nagyjából félúton van Martonvásár, Érd után.

A nagyvilág számára izgalmasabb évfordulója azonban a *IX. szimfóniának* van, melyet Beethoven 1824. május 7-én mutatott be Bécsben. Ez volt az utolsó elkészült szimfóniája, amit már süketen írt és próbált vezényelni a premieren, több-kevesebb sikerrel. (Állítólag ő még az utolsó ütemeket vezényelte nagy hévvel, mikor a nézőtér már tombolt.) Ezzel szemben ez volt az első szimfónia, amiben emberi énekhang is szerepelt.

Az *Örömhöz* (*Ode to Joy*) – aminek a dallama már 1972 (!) óta Európa himnusza – a német Friedrich Schiller (1759–1805) azonos című versére írta (1785; magyarul *Az örömhöz*, Rónay György fordítása). Beethoven hozzáírt ugyan pár sort, és nem is tette bele az egész verset, de már mikor először olvasta, eldöntötte, hogy felhasználja majd egy művéhez. Úgy nyilatkozott, hogy „egy nagszerű versre sokkal nehezebb zenét írni, mint egy simán jó versre, mert a zeneszerzőnek mindig túl kell szárnyalnia a költőt – ebből a szempontból Goethe könnyebb eset”. Schillert egyébként drámaíróként is nagyra tartják. (Főleg a németek. 2008-ban megszavazták Shakespeare után a második legnagyobb drámaírónak.)

Schillerre is emlékezhetünk most pár pillanatig, május 9-én lesz halálának évfordulója.

Ha már ennyire az évfordulóknál és az *Örömhöz*énél tartunk, ejtsünk pár szót Johannes Brahms-ról is, aki 1833. május 7-én született. A jelentős *I. szimfóniája* (1876) annyira hasonlít az *Örömhöz*re, hogy gyakran „Beethoven X. szimfóniájaként” emlegetik. Mikor barátai vagy a nyilvánosság finoman érinteni próbálták a plágium kérdéskörét, és hogy milyen kísértetiesen emlékeztet a műve Beethoven dallamára, ő csak annyit felelt: „Ezt a hülye is látja.” Rejtély, hogy ilyen alappokkal miért tartott 21 évébe megírni ezt a 45 percet...

Komlói Réka

Vademecum

ebrúd – csak a *kiebrudal* és a kissé régies *ebrúdon vet ki* szólásokban használatos; értelme: 'kidob, csúfosan kikerget a házból'. Régen faluhelyen sihederek durva szórakozása volt, hogy a kerítésen kibújó kutyák elé egy botot tartottak, felkapták vele, és nagyot lódítottak rajtuk; ez a bot volt az *ebrúd*.

huncut – mai jelentésében: pajkos, hamiskás, csintalan, pajzán. Eredetileg sokkal gorombább szitokszó volt, akárcsak német eredetije, a *Hundsfut*, amely volta-képp a nőtény kutya nemi szervét jelenti: gazember, csirkefogó, szélhámos.

kapiskál – kezdi érteni, „pedzi”. Népnyelvi formája: *kapizsgál*. Az olasz *capisco* ('értem') szóból; bizonyára a múlt század elején Észak-Itáliában szolgált magyar katonák hozták magukkal. Tréfás hangulatú szó (talán mert hangalakja emlékeztet a *kapirgál*, *kipiszkál* igékre), bizalmas közbeszédbe való.

köntőrfalaz – hímez-hámoz, mellébeszél, kerülgeti a lényegét. Nincs köze a *falhoz*. A *köntől* egyes tájnyelvekben azt jelentette: csúszik; a sáros úton ideoda csúszkáló szekérre mondták, hogy *köntől-farol*; beszédre értve: nem jár egyenes úton.

prézsmítál – hosszan zsörtölődik, morog, elégedetlenkedik, zúgolódik. Latin eredetű *próza* szavunkból alakult ízes, kissé régies szó.

satrafa – házsártos, kotnyeles, csúf öreg nő. *Vén satrafa!* Népnyelvi szó, a *satrat* ('jön-megy') ige származéka.

suháng – egy-két éves csemetefa, „suhanc fa”. Egyes vidékeken hajlékony vesszőt és husángot is értenek rajta. A *suháng* és a *suhanc* közeli rokonok, mind a kettő a *suhog* ige származéka.

Impresszum

Szerkeszti: Komlósi Réka

Munkatárs: Rákóczi Adrienn

Grafikus és tördelő: Büki Dániel

A borítón Max Ernst *Barbárok* c. festménye látható.

Szerkesztőség: 1148 Budapest, Örs vezér tér 11. fszt. 1.

E-mail: bom@e-nyelv.hu

Honlap (korábbi számokkal): www.bolyaimuhely.hu

Alapítva 2011-ben.

A Bon-BOM című lapot a Médiahatóság 2012 októberében nyilvántartásba vette. Megjelenik 2016-ban a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

